

АКСІОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ АНТИЧНОГО МІФУ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ „КАССАНДРА”

Ольга Добринчук. Аксиология трансформации античного мифа в драматической поэме Леси Украинки „Кассандра”

У статті розглядається питання трансформції міфологічного образу Кассандри на жанровому, ідейно-семантичному, композиційному рівнях у драматичній поемі Лесі Українки „Кассандра”. У процесі реценції міфологічного сюжету про провидицю Кассандру виявляється поглиблення психологічної характеристики образу.

Ключові слова: античний міф, міфологічний образ, трансформація образу, інтерпретація сюжету.

Ольга Добринчук. Аксиология трансформации античного мифа в драматической поэме Леси Украинки „Кассандра”

В статье рассматривается вопрос трансформации мифологического образа Кассандры в драматической поэме Леси Украинки „Кассандра” на жанровом, идейно-семантическом, композиционном уровнях. В процессе реценции мифологического сюжета про провидицу Кассандру проявляется углубление психологической характеристики образа.

Ключевые слова: античный миф, мифологический образ, трансформация образа, интерпретация сюжета.

Olga Dobrynchuk. Axiology transformation of ancient myth in Lesja Ukrainka's work „Kassandra”

This article deals with the investigation of the mythological offence of Cassandra in Lesja Ukrainka's work „Kassandra” in the genre, ideological and semantic, compositional levels. In the process of reception of the mythological plot about Cassandra the deepening in the psychological descriptions of the offence is revealed.

Key words: the antic myth, the mythological character, the transformation of the plot and character, the interpretation of the plot.

Література та мистецтво на зламі XIX і XX століть проявляли великий інтерес до міфу, адже „...за досить конкретними і, на перший погляд, однозначними колізіями міфів і легенд перебувають драматично суперечливий людський світ і вічність” [12, с. 176]. Як зазначав А. В. Гулига, „...насталла нова епоха, яка затвердила нові принципи поведінки людини та її відповідальності перед суспільством... Людство стало людянішим, і це не може не відобразитись у мистецтві” [4, с. 9-10]. Дослідження міфу стало предметом визначних праць Р. Вагнера, Ф. Ніцше, О. Потебні. Саме розвиток науки другої половини XIX ст. викликав специфічний інтерес модернізму до міфу. Цю міфологічну зацікавленість модерністами Я. Поліщук пояснює так: „У модерністичному мистецтві яскраво проявляється схильність до міфологізації художнього мислення. Зокрема в ньому спостерігається широкомасштабне осмислення міфологічних сюжетів, яке заново актуалізує культурну спадщину людства” [16, с. 37]. В цей період у творчості багатьох письменників у літературних трансформаціях античного міфу все частіше розглядається конфлікт сильної особистості і загальної маси, особистості і причетності долі або обставин її життя. Дослідження проблем трансформації традиційних сюжетів та образів у світовому контексті та, зокрема у національній літературі, зумовлюють **актуальність** цієї праці.

Новизна її полягає у дослідженні характеру реценції міфологічного образу в сучасному літературному дискурсі. Розглядається еволюційна динаміка традиційного образу та аналізуються основні мотиви твору.

Метою статті є дослідження літературознавчих, культурологічних, філософських та психологічних аспектів переосмислення традиційного образу Кассандри у творі Лесі Українки „Кассандра” та виявлення загальних тенденцій еволюції класичного образу.

Багато дослідників творчості Лесі Українки ретельно вивчали цей твір з різних поглядів: одні підходили до проблем твору з марксистської позиції (А. Ішук), інші досліджували філософсько-естетичні основи твору (В. Лесик, О. Герасимова, Я. Поліщук), треті порівнювали Трою та Україну (А. Костенко), а ще одні шукали автобіографічні паралелі між авторкою та головною героїнею (М. Кудрявцев, І. Осляк). Загальні проблеми функціонування традиційних сюжетів та образів у літературі висвітлені у працях А. Нямцу, Є. Мелетинського, М. Бахтіна, А. Топоркова та ін.

Актуальність класичного сюжету про Кассандру в літературі на зламі віків зумовлена вираженою трагічністю епохи. Нові ідеї та відкриття в науці, відчуття небезпеки та катастрофи викликають у суспільства почуття страху, розчарування, відчаю і „хворобливий інтерес до пророцтв та пророків” [15, с. 310].

Відомо, що образ античної провидиці використовувався різними авторами. В античну епоху ім'я Кассандри зустрічається у гомерівській „Іліаді” та „Одіссей”, хоча в цих творах не згадується пророчий дар героїні. Пізніше у творах Есхіла „Орестея”, Еврипіда „Троянки”, Вергілія „Енеїда”, Сенеки „Агамемнон” та інших античних письменників знову з'являється образ пророчиці Кассандри,

проте він є епізодичним та не відіграє великої ролі у розвитку сюжету. Характерною ознакою цього персонажа були пасивність і покірність волі богів та долі. Як зазначає А. Нямцу, „іншого трактування цього образу в античній літературі не могло й бути, оскільки міфологічне світобачення ще не втратило своєї морально-дидактичної нормативності і значною мірою визначало бачення античної людини” [12, с. 84]. Письменники епохи Відродження (Шекспір – „Троїл і Кресеїда”) та класицизму також звертались до образу троянської пророчиці, проте значних змін у трактуванні персонажа вони не вносять. Твори про саму Кассандру з’явилися значно пізніше. Вона стає центральним персонажем, починаючи з другої половини XIX ст. і на початку XX ст. (Ф. Шіллер – „Кассандра”, Г. Ейленберг – „Кассандра”, Ф. Гесслер – „Агамемнон”, Я. Полянський – „Кассандра”, К. Вольф – „Кассандра” та інші).

Від свого прототипу якісно віддаляється героїня драматичної поеми Лесі Українки завдяки тому, що письменниця втілила в „Кассандрі” ряд соціально-політичних та моральних проблем свого часу, при цьому відійшовши від традиційних версій міфу. Літературною основою драматичної поеми є твори різних античних письменників. Зв’язок драматичної поеми Лесі Українки з античними джерелами досліджувався ще О. Білецьким та Л. Кочубеєм. Дослідники прийшли до спільного висновку: добре обізнана з античними та новоєвропейськими джерелами, присвяченими міфів про Троянську війну та, зокрема, про провидицю Кассандру, „письменниця не скористалася ними як робочим матеріалом для реалізації власного задуму” [15, с. 307]. Для сюжету „пророчої трагедії” письменниця взяла лише те, що мало служити розкриттю її ідеї.

В основі драматичної поеми лежить міф про Кассандру, найвродливішу доньку царя Пріама, яку бог Аполлон наділив пророчим даром за обіцянку покохати його. Однак царівна не дотримала слова, за що й була покарана: її передбаченням ніхто не вірив. Після загибелі Трої Кассандру забирає із собою цар Агамемнон, а пізніше вони обоє гинуть від рук цареві дружини Клітемнестри та її коханця Егіста [11, с. 625].

Трансформація основного конфлікту, що заявлений у протосюжеті, в протистоянні особистості та соціуму спостерігається досить чітко у творі Лесі Українки „Кассандра”. Вже у самому античному міфі наявний трагізм героїні: життя із знаннями, в які ніхто не вірить, трагічна загибель рідного міста та власна смерть. Леся Українка у власній інтерпретації міфу завдяки роздумам про долю та правду ще більше підкреслює трагічну долю своєї героїні. Хоча, на думку Я. Поліщука, письменниця іде далі і „створить власну авторську концепцію катастрофізму”, де Троя символізує не лише загибель міста, а й „кінець епохи та крах певної системи цінностей” [15, с. 309].

Фабула драматичної поеми загалом повторює фабулу протосюжету, однак автор змінює акценти у побудові основного конфлікту. Сюжет „Кассандри” становлять епізоди Троянської війни, імена дійових осіб взяті із Троянського циклу, проте письменниця створила власний оригінальний сюжет, подала своє трактування стародавніх подій і характеристику персонажів. Сама греко-троянська війна становить у поемі лише загальний фон, на якому відтворюється характер героїні. Автор свідомо не вдається до зображення історичних подій, що „свідчить про відсутність конкретного тла міфу” [15, с. 313–314]. Як уже спостерігали деякі дослідники, наприклад О. Білецький [2, с. 553–555], події у „Кассандрі” представлені непослідовно, вибірково або неповно, що свідчить про те, що авторка робить основний акцент на дослідженні внутрішнього, психологічного стану своєї героїні та її взаємозв’язків із оточенням. Для підсилення трагізму у творі описуються ті події, які відбувалися в період нещасливого для троянців завершення війни з греками. Саме тому протягом усієї драматичної поеми Кассандра віщує лише нещастя, за це її недолюблюють або навіть ненавидять деякі члени родини.

Своєрідною та оригінальною є драматична поема Лесі Українки з багатьох причин, перша з яких – проблема наукового визначення жанру твору. Жанрова своєрідність „Кассандри” полягає в тому, що в її будові можна знайти ознаки різних видів драматичних творів. Отже, „Кассандру” Лесі Українки справедливо називати „драматичною поемою” (О. Бабишкін), „античною драмою” (О. Білецький), „трагедією” (В. Лесик). Сама письменниця називала свій твір „драматичною поемою” [6, с. 697]. З іншого боку, композиція „пророчої” драматичної поеми теж своєрідна: у „Кассандрі” немає експозиції та зав’язки сюжету, а є тільки розвиток конфлікту, події і сцени, які ведуть до кульмінації та розв’язки великої боротьби двох народів. Така структура твору є виправданою, адже саме у конфліктних ситуаціях найяскравіше проявляються думки та погляди героїні.

Суперечливе й питання визначення головної теми твору. Безсумнівно, що в „Кассандрі” поєднано кілька споріднених тем та проблем. Деякі дослідники вважають головною темою „Кассандри” боротьбу із завойовниками, захист міста, а турботи та помисли героїні, інтриги та суперечки зосереджені навколо цієї теми. Частково можна погодитися із цією точкою зору, адже в літературі XX ст. ідея боротьби проти збройних конфліктів набуває особливого розвитку. Війни в

античному епосі були центром багатьох міфів та основою героїчного епосу. Так, для древніх греків Троянська війна – це героїчне минуле, яким вони пишалися, учасників війни вони ідеалізували. А. Є. Нямцу зазначає: „У літературі ХХ ст. такі міфи піддаються якісним змінам. Вони отримують досить прозаїчне тлумачення, яке не відповідає ідеалізованому уявленню античності про героїчне минуле першопредків. У багатьох творах на перше місце висувається антивоєнна проблематика. ...Сучасні письменники акцентують художнє дослідження морально-психологічних проблем” [12, с. 83]. Автори сучасності намагаються довести несумісність таких понять, як „жінка” та „війна”, наповнюючи універсальні міфологічні моделі конкретно-історичними та національно-побутовими реаліями.

На наш погляд, головною темою є питання взаємин пророка із суспільством та своїм оточенням. З образом Кассандри пов'язана провідна ідея твору – ідея патріотизму. Хоча поряд з цим мотивом можна виокремити й інші суспільно-політичні та філософські ідеї. У роздумах та розмовах героїні відчутні антивоєнні мотиви, а також мотиви богоборства та протесту проти рабства – ідеї прометеїзму, які так характерні для творчості Лесі Українки, проте зовсім нетипові для протосюжету.

Основний внутрішній конфлікт лежить у характері героїні драматичної поеми. „Безперечно, що пророк істинний, пророк від Бога не пояснить визначеного Всевишнім і не виступить у ролі розрадника – правда його гірка і суворя, нещадна у своїй відвертості” [9, с. 8]. Саме таким пророком і є Кассандра. Вона бачить правду голу і неприкрашену, до того ж не замовчує її, а намагається проголосити, і саме за це героїню ненавидять. Волею історичних обставин Кассандра пророкує смерть – таке її призначення. Катастрофа нагнітається поступово – від передбачених нею смертей персонажів до падіння Трої. Сучасний дослідник творчої спадщини Лесі Українки оцінює драматичну поему взагалі як „алегорію апокаліпси, у якій авторка створює образно-емоційну характеристику кінця епохи, схилку цивілізації та наближення катастрофи” [15, с. 318].

Предбачення Кассандри холодно-спокійні й жорстокі, саме тому вони завдають болю близьким їй людям. Пророчене Кассандрою має ефект протилежний тому, на який вона від початку сподівається. Її слово вбиває дух мужності та надії. Проте ці пророкування не народжуються з холодного раціонального розрахунку, а з палкої пристрасті. Як писала сама Леся Українка: „Пророчий дух не дар для неї, а кара” [6, с. 697]. Провидиці деколи здається, що своєю правдою вона сама накликає лихо, що через її пророкування воно і стається:

*Не страх, не сором і не меч, а я
своєю правдою згубила брата... (17, с. 481).*

У душі Кассандри і в її характері борються суперечливі тенденції – прагнення до дії, до боротьби і бездіяльність, пасивність; рішучість, упевненість у правді і страх перед своїми віщими словами. Як і в античному міфі, Кассандра Лесі Українки покарана тим, що її віщуванням ніхто не вірить, проте героїня в інтерпретації авторки покарана тому, що її слова мертві, не підтверджені ділом. Проте Я. Поліщук вважає, що „надто спрощено було б бачити трагізм у протиставленні слова та дії” [15, с. 311]. На думку дослідника, трагедія героїні в її безнадійному, проте мужньому змаганні. Кассандра опиняється в глухому куті, з якого не бачить виходу і тут радше говорити про „трагедію екзистенції та приреченості” [15, с. 312].

У ХХ ст. письменники широко розробляють мотив протистояння особистості й натовпу. Кассандра одна на своєму полі бою, вона самотня у своїй любові до батьківщини (серед жіночих образів твору). Тема самотності, страху та невідворотності проходить через усю драматичну поему. Послідовно, сцена за сценою автор ілюструє шлях усамітнення головної героїні. Кассандра не може знайти спільної мови ані з Геленою, Ономаєм, Андромахою, ані з власними родичами, що означає поступове відчуження героїні від світу земних почуттів. „Почуття страху розвивається і у Кассандри, і в її оточенні, згодом переростає в один загальний мотив страху перед невідворотним, перед катастрофою” [14, с. 22]. Поряд з цим мотивом проявляється інший – відчуття неминучої загибелі. Героїня постійно бачить, як гинуть близькі їй люди, як байдужі до долі її рідного міста інші члени родини. Аналізуючи ці чинники, вона бачить кінцевий результат таких подій – Троя гине! І, можливо, у цій ситуації і не потрібен дар пророцтва, а лише спостережливість, щоб зрозуміти, що якщо немає єдності, то немає і перемоги. Для Кассандри болючою і важкою є не тільки думка про загибель Трої, але й усвідомлення того, що вона безпорадна, щоб її врятувати.

Питання про співвідношення правди й неправди тісно пов'язане у творі із мотивом жертви. Саме концепція правди і є основою філософського розуміння твору. Кассандра завжди і в усьому залишається вірною правді, якою б гіркою та не була. Вона ніколи не йде шляхом омани й облуди для того тільки, щоб утішити своїх близьких. Її правда часто жорстока і ранив людей. Проте Кассандру, яка віщує таку правду без прикрас, також можна назвати жорстокою. Саме така правда вимагає

самопожертви, адже заради цієї правди Кассандра жертвує своїми добрими стосунками з ріднею. На думку письменниці, протистояти катастрофі може правда і жертва. „Правда – це справжнє, приховане знання, що дає змогу людині проникнути в сутність речей. Жертва — конкретний життєвий чин, здійснений з усвідомлення правди й власної позиції. Правда втілюється у слові, жертва – у дії” [5, с. 24]. Щоб досягти гармонії та єдності, потрібно об'єднати ці позиції, саме тому Кассандра і позбавлена цілісності, вона неспроможна згармонізувати слова та дії, правду і жертву. „Над всіх старших найстарша Правда...” [17, с. 497], – заявляє Кассандра. „Поняття правди у драматичній поемі Лесі Українки тяжіє до образу правди у міфі: це те, що зв'яже сакральний світ із профанним” [15, с. 319]. Якщо говорити про мотив жертви у творі, то, на перший погляд, Кассандра не здійснює ніякого вагомого вчинку, не приносить жертви, проте з іншого боку, жертва героїні присутня у стражданні, хоч вона є пасивною. Жертва Кассандри – особлива, адже віщунка не переймається власною долею. Цей мотив тісно пов'язаний із мотивом прометеїзму, який супроводжує усі твори Лесі Українки. Автор синтезує образ Кассандри до загального типу свого героя – особистості бунтівної, нескореної, категоричної, прометеїста за покликом душі.

Основні риси героїні, які характеризують її як нащадка богоборця Прометея, не декларуються авторкою, а випливають із драматичної дії. В. Лесик говорить про те, що „п'єса „Кассандра” – це не „трагедія правди”, це твір про безпорадність, про трагедію інтуїції” [10, с. 8]. О. Білецький побачив у творі Лесі Українки переконливу критику філософії прагматизму. Представником поглядів прагматизму у творі є брат Кассандри Гелен. Хоча цей образ з'являється лише у двох розділах, саме тут відбувається ідейний поєдинок між справжньою чесною пророчицею Кассандрою та лицемірним віщунем Геленом. Головна ідея цієї суперечки – власне бачення правди. Для Гелена немає принципової різниці: „Що правда? Що неправда? Ту брехню, що справдиться, всі правдою зовуть” [17, с. 512]. Він не визнає тієї правди, яка суперечить його прагненням. О. Бабишкін взагалі називає Гелена „розумним і спритним ошуканцем” [1, с. 68]. Це типовий образ сучасного кар'єриста і пристосуванця. Філософія Гелена ґрунтується на тому, що в основі усього лежить воля людини, якою породжене і зумовлене все навколо.

Безсилля і трагізм героїні породжені тим, що вона у своїх пророкуваннях і вчинках керується лише інтуїцією, не вмє свідомо, розумом збагнути і з'ясувати причини подій, вона тільки передчуває їх. Проте сама письменниця образом Кассандри доводила якраз ненауковість і неспроможність філософії інтуїтивізму.

А. Є. Нямцу стверджує: „У літературі ХХ ст. на місце сліпої покірності волі богів приходять прагнення зрівнятися з ними, а в деяких випадках і перевершити їх. Виникнення подібних ситуацій свідчить про якісні зміни у ставленні людини до таких понять, як „бог”, „фатум”, „доля”. Саме в цей період і стало можливим ідейно-естетичне та етичне оформлення міфу про Кассандру” [12, с. 83-84]. Саме тому для глибшого розкриття образу Кассандри варто було б розглянути її ставлення до долі, до Мойри. У грецькій міфології образ Мойри посідає центральне місце в космічній моделі світу. В античному світі людина покірна волі богів, вона не намагається щось змінити у власній долі. Кассандра Лесі Українки наголошує на тому, що всі боги Олімпу підвладні одній Мойрі. Для героїні воля Мойри – це історична необхідність. Провидиця не лише не хоче підкорятись волі олімпійців, вона заперечує всевладність олімпійських богів.

Жорстокий закон долі, фатальної сили Мойри, „глухої, сліпої, немов Хаос”, визначає закон і порядок світу. Існує закон Правди – найстаршої з усіх, проти якого не може нічого вдіяти сама провидиця. Ці закони визначає Мойра. О. Герасимова, досліджуючи філософське поняття долі, дає характеристику Мойрі. Етимологічний ряд слова **moira**, який наводить автор, пов'язаний з семантикою ритуалу жертвоприношення [3, с. 118]. Таке зауваження дозволяє вважати „сюжет про Кассандру варіантом архетипу неминучості жертвоприношення” [3, с. 119]. Як уже було сказано, героїня приносить свою жертву, втілену у власних стражданнях заради правди, чого й вимагає від неї Мойра.

Характер та погляди головної героїні розкриваються також у діалогах з її ріднею, які зазвичай перетворюються у конфліктні ситуації, котрі в свою чергу будуються на боротьбі протилежних поглядів на суспільні події, різних філософських точок зору. Л. П. Кулінська вважає, що „у п'єсах Лесі Українки здебільшого не вчинки дають життя драматичній дії, а думки (розмова) і є причиною виникнення конфлікту” [8, с. 29].

У характеристиці другорядних персонажів Леся Українка переважно не відступає від їх загальновідомого традиційного сприйняття. Паріс – розніжена істота, йому взагалі байдуже до долі свого народу. Він знає лише Гелену, він – „раб її”, готовий заради неї віддати і рідне місто, і народ, і

рідню. Така характеристика майже повністю збігається із протосюжетом. Гектор – герой, який символізує силу та хоробрість, як і в Гомера. Гелена у такій інтерпретації подібна до смерті, саме через неї розпочалась Троянська війна. Таке тлумачення традиційного образу бачимо і в інших творах сучасних письменників, зокрема, Ж. Жироду „Троянської війни не буде”, Г. Е. Носсака „Кассандра”, Л. Мештерхазі „Загадка Прометея” та ін. Проте Леся Українка не знижує образу Гелени, як це робили письменники Середньовіччя (Данте, Т. Проєктор, Р. Робінсон). Вона не робить Гелену ні авантюрицею, ні розпусницею. В неї тема Гелени трактується як тема непереможної вроди.

Суттєво відрізняється в творі української письменниці від свого прообразу постать Андромахи. Так, Андромаха Гомера – це ідеал відданої дружини, а в інтерпретації Лесі Українки вона вперше набуває негативних рис. Більшість дослідників називає цю жінку егоїстичною, славолюбною, прихильницею „облудної правди”.

Античний міф в інтерпретації Лесі Українки дістає значення, що були невластивими для нього раніше, збагачується сучасною авторці проблематикою. Лесю Українку цікавлять не сюжетні перипетії, а серйозний психологічний та філософський зміст драматичної поеми. „Кассандра” стала новим кроком у розвитку традиційного сюжету. Драматичну поему справедливо вважати „блискучим зразком ре міфологізації”, в якому авторка пропонує радикальне переосмислення античного міфу [16, с. 40]. В її інтерпретації традиційний образ Кассандри зазнає якісних змін. Вона вже не другорядний персонаж, а активна, сучасна, емансипована жінка, яка бореться за свої переконання, хоча й безрезультатно. Відповідно до історичних подій, пов’язаних з Троянською війною, драматична поема Лесі Українки набула історико-побутового колориту, проте під цією оболонкою криються важливі проблеми соціально-політичного, філософського та морального характеру, які були й залишаються актуальними для сучасного суспільства. Леся Українка проектує картини майбутнього, використовуючи як основу традиційний сюжет та образ, що виступає концентратом загальнолюдської мудрості й досвіду.

Література

1. Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки / О. Бабишкін. — К. : Держ. вид. образотворч. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1963. — 407 с.
2. Білецький О. І. Антична драма Лесі Українки „Кассандра” / О. І. Білецький // Білецький О. І. Збір. праць: у 5-ти т. — К. : Наук. думка, 1965. — Т. 2. — С. 543—564.
3. Герасимова О. „Кассандра” Лесі Українки (суб’єктивний фаталізм в історико-культурній ситуації початку ХХ ст.) / Олена Герасимова // Філософська і соціологічна думка. — 1993. — № 6. — С. 115—131.
4. Гульга А. В. Искусство в век науки / А. В. Гульга. — М. : Наука, 1978. — 182 с.
5. Гундорова Т. Феміністична утопія Лесі Українки / Тамара Гундорова // Сучасність. — 1996. — № 5. — С. 89—96.
6. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. П. Косач-Кривинюк; [ред. П. Одарченко; Укр. вільна акад. наук у США]. — Нью-Йорк, 1970. — 926 с.
7. Костенко А. Леся Українка / Анатоль Костенко; [упоряд. В. П. Сичевський]. — К. : А. С. К., 2006. — 511 с.
8. Кудрявцев М. Трагедія невизнаної правди / Михайло Кудрявцев // Українська мова та література. — 2003. — № 5. — С. 7—9.
9. Кулінська Л. П. У світі ідей та образів (Особливості поетики драми Лесі Українки) / Л. П. Кулінська. — К. : Дніпро, — 1971. — 222 с.
10. Лесик В. Філософсько-естетичний зміст драми Лесі Українки „Кассандра” / Василь Лесик // Дивослово. — 2001. — № 2. — С. 7—9.
11. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / [гл. ред. С. А. Токарев]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1980. — Т. 1. А-К. — 672 с.
12. Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): Монография / А. Нямцу. — Черновцы: Рута, 2007. — 520 с.
13. Петров В. Драматична поема Лесі Українки „Кассандра” / Віктор Петров // Вісник АН УРСР. — 1991. — № 2. — С. 61—67.
14. Поліщук Я. Відлуння античного міфу загибелі („Кассандра” Лесі Українки) / Я. Поліщук // Слово і час. — 1999. — № 8. — С. 18—27.
15. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: Монографія / Я. Поліщук. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. — 392 с.
16. Поліщук Я. Поліфункціональність міфу в поезії модернізму / Я. Поліщук // Слово і час. — 2001. — № 2. — С. 35—45.
17. Українка Леся. Кассандра // Українка Леся. Твори: В 2-х т. Т. 1. — К. : Наук. думка, 1986. — С. 464—548.